

“JINOYAT PROTSESSIDA JINOYAT ISHLARINING SUDLOVGA TEGISHLILIK TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI”

Ergashev Muhammadrizo Umidjon o'g'li
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Yuridik fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat protsessida jinoyat ishlarining sudlovga tegishliligi tushunchasi, uning huquqiy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье анализируется понятие подведомственности уголовных дел в уголовном судопроизводстве, его правовая основа и практическое значение.

Abstract: This article analyzes the concept of jurisdiction of criminal cases in criminal proceedings, its legal basis and practical significance.

Kalit so'zlar: Jinoyat protsessi, sudlovga tegishlilik, jinoyat, ko'rib chiqish, sud amaliyoti

Key words: Criminal procedure, jurisdiction, crime, review, judicial practice

Ключевые слова: Уголовный процесс, подсудность, преступление, рассмотрение, судебная практика.

Jahonda sudlar faoliyatida, xususan, protsessual huquq nazariyasi va amaliyotida taalluqlilik instituti va uni belgilash mezonlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bunda nizolarning aynan qaysi sudlar tomonidan ko'rib hal qilinishi hamda nizolarni sudga qadar hal qilish vakolati berilgan organlarning ishni ko'rish usullari va tartibini o'rganish muhim o'rin tutadi. Sudlovga tegishlilik ikki xil ma'noda tushiniladi. Sudlovga tegishlilik ikki xil ma'noda tushiniladi:

-birinchida, ayrim jinoyat ishlarining ko'rilishi va hal qilinishi sud organlariga taalluqli(tegishli) bo'lishligini anglatadi;

-ikkinchidan sudlovga tegishlilik yagona sud tizimiga kiradigan umumiy yurisdiksiya sudlarining qaysi biri muayyan jinoyat ishini ko'rish va hal qilishga huquqli bo'lishini bildiradi. Binobarin, sud organlarining vakolatiga kiradigan jinoyat ishlarini o'z ichiga oladi. Jinoyat ishlarining doirasi jinoyat protsessual qonuniga ko'ra belgilanadi. Jinoyat ishining qaysi sudga taalluqliligini belgilash mazmunan ko'rilib hal qilinishi lozim bo'lgan jinoyat ishining turiga bog'liq. Mutaxassislar bu borada sudlovga tegishlilikning quyidagi bir nechta turlarini farqlashadi:

- turdosh yoki predmetli;
- jinoyatchi shaxsiga ko'ra;
- hududiylikka ko'ra tegishlilik;
- mustasno tegishlilik

Turdosh yoki predmetli sudlovga tegishlilik deb ishning turi yoki xarakteriga qarab har xil turdagi sudlarga jinoyat ishlarining tegishli bo'lishligi tushuniladi. Bu sudlovga tegishlilikni belgilashda jinoiy ish turi, jinoyatning predmeti nimadan iborat bo'lishi va jinoyat subyektlari kimlar bo'lishiga ham qaraladi. Turdosh sudlovga tegishlilik bo'yicha yagona sud tizimidagi har turli sudlar o'rtasidagi vakolatga ajratadi. Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy sudi, viloyatlar, Toshkent shahar jinoyat ishlari bo'yicha sudlariga tegishli ishlar o'z mazmuni bilan bir xil bo'lib, jinoyat protsessual qonuni bilan alohida belgilanadi. Shunga asosan jinoyat-protsessual kodeksining 389-moddasining 3 va 4 qismlariga asosan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining, Qoraqalpog'iston Respublikasi sudining, viloyat, Toshkent shahar sudining yoki O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining sudloviga o'ta murakkab va ahamiyatli ishlar tegishlidir. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining raisi jinoyat ishini, agar u mazmunan o'ta murakkab va ahamiyatli bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi sudiga, viloyat, Toshkent shahar sudiga, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudiga ko'rish uchun topshirishga haqli. Jinoyat protsessual kodeksining 390-moddasiga muvofiq yuqori sud quyi sud sudloviga tegishli har qanday jinoyat ishini birinchi instansiya sudi tariqasida o'zi ko'rish uchun olishga haqlidir. Bunda yuqori sudlar jinoyat-protsessual qonunida belgilangan o'zlariga tegishli jinoyat ishlaridan tashqari ushbu vakolatni amalga oshiradi.

Jinoyatchi shaxsiga ko'ra sudlovga tegishlilik tasnifi xususida so'z yuritganda harbiylarga nisbatan shaxsiga ko'ra sudlovga tegishlilik qo'llanilishini misol qilish mumkin. Shu sababdan ham harbiylarning jinoyat ishlari maxsus harbiy sudlar sudlovida ko'rib chiqiladi. Harbiy xizmatchilarga nisbatan harbiy sudlarning sudloviga tegishli ishlar predmeti belgisi bo'yicha ajratilmaydi. Murakkab bo'lgan jinoyat ishlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi harbiy hay'atining sudloviga tegishli bo'ladi. Harbiy sudlar sudloviga tegishliligining hududiy belgisi cheklangan holda amal qiladi.¹ Bu boradagi sudlovga tegishlilik sudlovga tegishlilik sudlovga tegishlilikning muayyan harbiy qism, garnizon, qo'shilmalarga taalluqliligi bilan aniqlanadi. Harbiy xizmatchilarga taalluqli ishlarning har xil darajasi harbiy sudlarning sudlovga tegishliligi shaxsiy belgisi bo'yicha ajratiladi.

Qonun jinoyat ishining hududiy jihatdan sudlovga tegishliligini ham belgilab muayyan hududda ko'rilishini nazarda tutadi. Hududiy jihatdan sudlovga tegishlilik jinoyat ishlarining hududiy belgisiga ko'ra jinoyatning qayerda sodir bo'lganiga qarab belgilanadi. Masalan, jinoyat ishi qaysi hududda sodir etilgan bo'lsa, shu hududda faoliyat yuritayotgan sudning sudloviga tegishli bo'ladi. Jinoyat ishining jinoyat sodir bo'lgan joyda ko'rilishi ko'pchilik guvohlar va jabrlanganlarni chaqirishni osonlashtiradi. Bu esa ularning ishtirok etishiga va tegishli dalillarni ta'minlaydi.

¹ Jinoyat protsessi: maxsus qism: Z.F.Inog'omjonovanning umumiy tahriri ostida-TDYI nashriyoti, 2008. 359 bet.

Sudyalarning tayinlab qo'yilgan joyida ishni ko'rib hal qilishlari odil sudlov faoliyatida ham muhim o'rin tutadi va sudning tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytiradi. Ayrim hollarda jinoyar qayerda sodir etilganligini aniqlash mumkin bo'lmaydi. Bunday hollarda Jinoyat protsessual kodeksining 391-moddasiga 2-qismiga muvofiq ushbu ish dastlabki tergov yoki surishtiruv tamom bo'lgan hududdagi sud tomonidan ko'riladi.

Ba'zi jinoyat ishlarining turlariga nisbatan ularning xususiyatlarini e'tiborga olib, faqat muayyan sudga tegishli bo'lishini belgilanishi mustasno sudlovga tegishlilik deyiladi. Mustasno sudlovga tegishlilik haqida so'z yuritir ekan, avvalo shuni ta'kidlash joizki, qonunda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga qanday jinoyat ishlari tegishli bo'lishi ko'rsatilmagan, faqat O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi tomonidan jinoyat ishlarining jamoat uchun ahamiyatli bo'lishi va o'ra murakkab ishlarni malakali tekshirish talab qilish lozimligi ko'rsatilgan. Binobarin, O'zbekiston Respublikasi o'ta murakkab yoki muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ishlarni(turdosh yoki predmetli, shaxsiy, hududiy) tegishliligiga qaramasdan o'zi ko'rish uchun chaqirtirib olishi mumkin. Bu turdagi sudlovlarga tegishli ishlar ikki manbadan olinadi:

- a) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tomonidan yuborilgan ishlar;
- b) Quyi sudlardan chaqirtirib olingan ishlar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tomonidan yuborilgan jinoyat ishini o'zi ko'rib hal qilishi majburiy emas. Bunday ishlarni lozim topganda o'zi ko'rmasdan tegishli bo'lishiga qarab boshqa o'zidan quyi sudlarga yuborishi mumkin. X.Xudayberdievning ta'kidlashicha, jinoyat-protsessual qonunida ko'rsatilgan jinoyat ishining sudlovga tegishliligiga amal qilingan taqdirda quyidagilarga ya'ni, jinoyatlarning barcha holatlarini har tomonlama, chuqur ko'rib chiqishga, hukmning qonuniy, asosli, adolatli bo'lishiga, sudning esa ahamiyatini oshirishga erishiladi. Jinoyat ishlarining sudlovga tegishliligining belgilanishi sudlar tomonidan qonuniy asosli adolatli hukm chiqarilishini ta'minlaydi.

Qayd etish joizki, O'zbekiston Respublikasida Jinoyat ishlari birlashtirilganda ularning sudlovga tegishlilik masalasi ham bor. Unga ko'ra bir necha shaxsni turli hududlarda sodir etgan jinoyatlari uchun ayblash to'g'risidagi jinoyat ishlari, shuningdek bir shaxsni bir necha jinoyatni sodir etishda ayblash to'g'risidagi jinoyat ishlari birlashtirilganda, agar bu ishlar bir xil darajadagi ikki yoki bir necha sudning sudloviga tegishli bo'lsa, ish dastlabki tergov yoki surishtiruv qaysi hududda tamomlangan bo'lsa, shu hududdagi sud tomonidan ko'riladi. Bir shaxs yoki bir guruh shaxslar turli darajadagi sudlarning sudloviga tegishli bir necha jinoyatni sodir etishda ayblangan bo'lsa, bunday ishlar yuqori sud tomonidan ko'riladi. Agar jinoyat ishi bo'yicha bir shaxs yoki bir guruh shaxslar bir necha jinoyatni sodir etishda ayblansalar va bu shaxslardan loqal biri yoki jinoyatlardan biri haqidagi ish harbiy sudning sudloviga tegishli bo'lsa, barcha jinoyatlar va barcha shaxslarga doir ish harbiy sud

tomonidan ko‘riladi. Biroq, qayd etish kerakki, jinoyat-protsessual normalar tahlili sudlovga tegishlilik qoidalariga rioya qilmaslikning huquqiy oqibatlari qonunchilikda belgilanmaganligini ko‘rsatadi.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, jinoyat protsessida jinoyat ishlarining sudlovga tegishliliigi huquqiy adolat va protsessual tartibning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Maqolada sudlovga tegishlilik tushunchasi, uning huquqiy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilinib, tegishlilikning turli shakllari – hududiy, predmet, funksional va instantsiyaviy mezonlar asosida belgilanishi yoritildi. Shuningdek, sudlovga tegishlilikni noto‘g‘ri belgilash oqibatlari tahlil qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksi. 22.09.1994. <https://lex.uz/docs/-111460>
2. Jinoyat protsessi: maxsus qism: Z.F.Inomjonovanning umumiy tahriri ostida-TDYI nashriyoti, 2008. 359 bet.
3. Jinoyat protsessula huquqi. Darslik: Mualliflar jamoasi\\ -T.:TDYU nashriyoti, 2021
4. “Jinoyat protsessida sudlovga tegishlilik va uning huquqiy mohiyati: xalqaro hamda milliy huquqiy asos”. Maqola: Yangi o‘zbekiston talabalari axborotnomasi. Pulatov D: 1-jild, 11-son (yo‘ta).
5. www.Lex.uz
6. <https://library-tsul.uz/>